

SARAY HALILARI VE HERKE FABRİKASI

Saray gelenekleri bakımından,özenli dokumaların ve görkemli halıların özel bir yeri ve anlamı vardır.1843 yılında Hereke'de kurulan ve sonra "Hereke Fabrika-i Hümayunu" adını alan ilgi çekici,küçük bir fabrika,o gün bu gün saraylarımızın döşenmesinde kullanılan çok özel halıların ve ipekli kumaşların üretilmesinde önemli bir görevi sürdürmektedir.

19.YÜZYILDA ANADOLU'DA ENDÜSTRİNİN GENEL DURUMU VE DOKUMA ENDÜSTRİSİ

Anadolu'da Türklerin 19.yüzyılda geliştirdikleri endüstriler belli başlı birkaç konu üzerinde yoğunlaşır.Dokumacılık,gıda,dericilik,silah ve gemicilik endüstrileri bu açıdan başta gelen örneklerdir.

Kendi aralarında çok önemli gelişmeler gösteren bu endüstri grupları arasında, özellikle dokuma ve halı endüstrisi zaman içinde kazandığı geleneksel yapısıyla da güçlenerek oldukça önemli düzeylere ulaşmıştır.

O günlerde,değerli kumaşların,özellikle de ipekli ve sırmalı kumaşların dokunması,devletin denetimi altındadır.İpekli ve sırmalı kumaşların gizli olarak dokunması ve satılması yasaktır.Hatta,1715 yılında çıkarılmış olan bir ferman bile bu konuda düzenlemeler getirmekteydi.Bu fermanla "Padişahın izni olmadan gizlice ipekli ve sırmalı kumaşların dokunup işlenmesinin yasak olduğunu,bu fermana karşı gelenlerin suçlarının büyüklüğüne göre,sürgün,kalebendlik,kürek mahkumuğu gibi cezalarla şiddetle cezalandırılacakları" belirtilir.

Bu gibi tedbirlerle,Türk dokumacılığının özelliklerinin korunması ve süreklilik kazanması amaçlanmaktaydı.Ama bunun da ötesinde,saray töreleri bakımından özenli dokumaların önemi ve anlamı ayrıdır.Zaman içinde bu önem biraz değişip azalmakla birlikte,ortadan kalkmamıştır.Zaten bu tür pahalı dokumaların,halıların ve kumaşların kullanılması,ekonomik bakımdan herkez için zaten mümkün değildi.

Bu arada geleneksel endüstrinin geliştirilmesi ve çeşitli yönleriyle yenileştirilmesi için bir çok çalışmalar sürdürülmüştür.Bu çalışmaların en yoğun olduğu tarihler 18. ve 19. yüzyıllardır.Bu çalışmalar arasında şu tür düzenlemelerin bulunduğu görülür :

*Endüstrinin geliştirilmesi için özel "Komisyon" kurulur.

*Endüstri ürünleri sergileri düzenlenir.

*Endüstri okulları açılır.

*Endüstri şirketleri kurulmasına geçilir.

1843 YILI,HEREKE...

İşte bu çalışmalar sırasında o güne kadar pek fazla bilinmeyen bir küçük köy, birden bire önem kazanmaya başlar."...Bir körfezin kucağında,neşe ile çağlayan derenin kıyılarında,çiçeklerle süslü bahçenin içinde,ince beyaz bir minarenin yanındaki muhteşem çınarın koruyuculuğunda..." sessizce duran Hereke,kendisini bekleyen önemli değişikliklerden habersiz olarak,terkedilmiş görünümünü sürdürmektedir...

...VE "HEREKE FABRİKA-İ HÜMAYUNU"NUN KURULMASI

Parişah Abdülmecid döneminde Hereke'de bir dokuma fabrikası kurulur.1843 yılında 50 pamuklu,25 ipekli tezgahından oluşan fabrika çalışmaya başlar ve 1845 yılında da saraya devredilir.

1850 yılında,pamuklu dokuyan tezgahlar,Bakırköy'de kurulan fabrikaya taşınır. Bunların yerine,özellikle sarayda kullanılacak ipekli canfesleri,ipekli döşemelikleri dokumak üzere 100 tane el tezgahı kurulur.

1875 yılında ise,Hereke Fabrikası,üretimini halka dasatmak amacıyla,İstanbul'da Kapalıçarşı'da bir mağaza açar.Ancak sanay için özel olarak dokunan kumaşların dışarı satılması çok uygun karşılanmadığı için,kısa bir süre sonra bu mağaza kapanır.

1878 yılında Hereke Fabrikası'nda önemli bir yangın çıkar.Üretim durur.1882'de onarım tamamlanmıştır.Yeniden üretime geçilir.

1890'lar ise Hereke Fabrikası'nın halıcılığa başlama yılı olarak bilinir.0 tarihte,Anadolu'nun ünlü halıcılık merkezleri durumunda olan Manisa ve Sivas'tan getirilen halı ustaları bu konudaki üretimi başlatırlar.

İşte bu tür özenli ve değerli ürünleri dokumayı sürdüren Hereke Fabrikası, artık büyük bir ün kazanmıştır.Dokuduğu halılar,ipekli kumaşlar,uluslararası ödüller kazanmaktadır.Bu ödüller ve madalyalar şöyle sıralanabilir :

*1894 "DIPLOME de GRAND PRIX"

(REPUBLIQUE FRANÇAISE-VILLE DE LYON EXPOSITION UNIVERSELLE COLONIALE 1894)

*1907 "GÜMÜŞ MADALYA"

(Zirai-Senai-Ticari Bursa Sergisi)

*1910 "DIPLOME DE GRAND PRIX"

(EXPOSITION UNIVERSELLE DE BRUXELLES 1910)

*1911 "DIPLOMA DI GRAN PREMIO"

(ESPOSIZIONE-INTERNAZIONALE DELLE INDUSTRIE-E-DEL-LAVORO-TORINO-1911)

*1921 "GÜMÜŞ MADALYA"

(İZMİR,I.İKTİSAT KONGRESİ SERGİSİ)

Fabrikanın kazandığı bu ün nedeniyle birçok ünlü kişi burayı ziyaret etmiştir.Nitekim 1894 yılında Alman imparatoru wilhelm'in de Hereke'ye geldiği bilinir.Hatta bu ziyaretle ilgili olarak,bugün Hereke'nin neredeyse sembolü olarak tanınan ünlü köşk,sarayda hazırlanarak Hereke'ye taşınmış ve denildiğine göre 24 saatte bugünkü yerine kurulmuştur.

Birbiri peşine kazanılan bu başarılar yanında Hereke Fabrikası,saraylar için olağanüstü özelliklerde ve boyutlarda halılar dokumayı sürdürmüştür.

HEREKE VE SARAY TİPİ HALICILIK ÜSTÜNE

Çok uzun geçmişini,kalın çizgileriyle izlediğiniz Hereke Fabrikası,yıllar içinde birçok değişiklikler geçirmiştir.Pekçok olaylarla karşı karşıya kalmıştır.Ama bütün bunlarla birlikte,kendi başına bugüne kadar yaşatageldiği bir özelliği de vardır.Bu önemli özellik,hemen hemen hiç değişmeyen bir amaç olmuştur.

Uzun yıllar sürekli canlı tutulan bu özellik belki de en kolayca şöyle özetlenebilir.Saray için dokuma ve halı üretimine başlayan bu fabrikada,bu düşünce hiçbir zaman gözardı edilmemiştir.Ürünleri her zaman böyle bir doğrultu içinde bulunmuştur.Başlangıçta yerleşmiş olduğu anlaşılan böylesine etkili bir düşüncenin,gerek ipekli dokumalarda,gerekse halı dokumacılığında,günümüzde bile,ismi söylenmemekle birlikte hep canlı tutularak korunduğu ve geliştirildiği görülür.

Gerçekten de,Hereke halıcılığı,fabrikanın kurulduğu günden beri saray halısı dokumacılığı geleneğini,canlı ve etkili bir biçimde gündemde tutagelmektedir.Hiç kuşkusuz saray ve çevresinin halı,seccade ihtiyaçları,yalnızca bir odanın ya da salonun zeminini örtmek ve döşemekten ibaret değildir.

Halının bir tür "Güç-kuvvet" sembolü olarak yüzyıllardan beri kabul edilmiş olduğu zaten açık bir gerçektir.Durum böyle olunca,saray ve yakın çevresi için geliştirilen halı desenlerinin ve kompozisyonlarının da böyle bir özelliği taşıması kaçınılmaz bir zorunluluk olmaktadır.

İşte bu tür düşüncelerle, sarayın çeşitli mekanlarına uzun yıllar boyunca halı ve ipek dokuyagelen bu fabrikanın çevresine de ister istemez, aynı amaca ve konuya yönelik olarak çalışan bir ortam oluşmuştur.

Nitekim Hereke'deki çok yönlü gelişmeler de tarih içinde tam böyle olmuştur. Zaman içinde Hereke Fabrikası'yla birlikte gelişen ve gün geçtikçe yaygınlaşan bir "Hereke Halıcılığı" bugün bütün gücüyle ortadadır.

BUGÜN HEREKE HALICILIĞI

Teknik yönüyle bakılırsa, Hereke halıları, "Ekstra ekstra ince" sınıfının en üst sırasındadır. Üstelik de yün halı sınıfında yapılan bu sıralama, ipek halı söz konusu olduğunda büsbütün olağanüstü özellikler kazanmaktadır.

Bilindiği gibi, halıcılıkta teknik yönden ²cm. deki düğüm sayısının artması, sonuçta dokunup bitirilen halının görüntüsü yönünden çok önemli bir etkenidir. Çünkü bu özellik, bir başka yanıyla, halı üzerinde biçimlendirilen motifleri çok daha fazla sayıda düğümlerle yapabilmek demektir. Gerçekte böyle bir teknik, dokuma işini çok zorlaştırır ve dokuma süresini de uzatır. Ama buna karşılık, dokunacak olan halının motiflerinin çok ince noktalara kadar olağanüstü inceliklerde detaylandırılarak tamamlanması anlamına da gelir.

İşte bu nokta önemlidir. Çünkü Hereke halıcılığının desen karakterinin temelinde yatan düşünce böyle bir açıdan kaynaklanmaktadır. Bilindiği gibi Anadolu halısının, genellikle düz çizgilerden, kırık çizgilerden oluşan geometrik desen ve motif karakteri vardır. Halbuki bu yolla motifler daha yumuşak çizgilerle dokunabilir.

İşte Hereke halıcılığının olağanüstü zengin dünyasına bu teknikle ulaşılabilmiştir.

HEREKE HALICILIĞINDA GELENEKSEL ÖZELLİKLER VE YAN ETKİLER

Hereke halıcılığı, zaman zaman çeşitli yönlerden etkiler almıştır. Bu etkilerin çeşitli kaynakları vardır. Ayrıca unutmamak gerekir ki Anadolu'nun hemen hemen bütün halıcılık merkezleri de kendi orijinal örnekleri yanında zaman zaman çevreden, değişik ülkelerin sanatıyla ve halıcılığıyla karşılıklı etkiler içinde bulunmuşlardır.

Özellikle Türk halıcılığının, ekonomik yönden sıkıntı içine girdiği dönemlerde bu tür yan etkiler daha da güçlü olmuştur. Ekonomik yönden yeni arayışlar içine girilmiştir.

Ayrıca eski günlerde de, gerek saray ve çevresi, gerek se büyük yerleşme merkezleri her zaman çok çeşitli sanat akımlarıyla karşı karşıyadır.

Değerli hediye alışverişleri, yeni arayışlar içinde bulunan varlıklı kesim, ticaret yoluyla bir yerden diğer yere hiç durmadan taşınan çeşitli ürünler, hep büyük şehirlerde etkili olmuşlardır. Bütün bu sayılanlar Hereke halıcılığı üzerinde, değişik etkiler estirmiştir. Ama Hereke halıcılığının dayandığı temel düşünce çok gerçekçidir ve çok açıktır.

0 yüzden de kendi çevresi içinde gelişimini bugüne kadar sürdürebilmiştir.

Hereke, bugün çok aranılan halıların dokunduğu bir merkezdir. Aradan geçen uzun yıllar içinde Hereke'de birçok halıcılık kuruluşu, çok başarılı sonuçlar alabilecek duruma gelmiştir. Canlı ekonomik yapısıyla, 1843 yılında tohumu atılan küçük bir fabrikanın, zaman içinde neleri etkileyip yönlendirebileceğini gösteren ilgi çekici bir örnek olarak gözönünde durmaktadır.

İşte, saray halısından, Hereke halıcılığına giden uzun yol...